

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KÖMÜRLÜ TERMİK SANTRALLERE KARŞI MÜCADELELERDEN ÖRNEKLER

Kayıhan PALA*

Öz: Kömürlü termik santraller, santral çevresinde yaşayanlarda rahatsızlanmaya, hastalanmaya ve erken ölümlere yol açan doğrudan sağlık etkilerinin yanında; küresel ısınma ve iklim değişikliklerine katkıları nedeniyle yaralanma, hastalanma ve ölümler gibi dolaylı sağlık etkilerinin oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Sermayenin daha fazla kâr elde etmek arzusuyla, halk sağlığına olumsuz etkilerine aldırış etmeksizin kurmaya çalıştığı kömürlü termik santraller, hem dünyanın birçok yerinde hem de ülkemizde tepki ile karşılanmış; toplumun duyarlı kesimleri tarafından güçlü bir direnişin örgütlenebildiği yerlerde kömürlü termik santrallere karşı etkin bir mücadele yürütülmüştür. Halkın, kendi sağlığını korumak için tek çıkar yolu örgütlü mücadeledir ve bu yazıda dünyada ve Türkiye'de kömürlü termik santrallere karşı yürütülen mücadelelerden bazı örneklerde gözlemlendiği gibi; kararlılıkla yürütülen etkin mücadelelerin başarı ile sonuçlandığı ortadadır.

Anahtar sözcükler: kömürlü termik santral, çevre, çevre platformları, çevre mücadelesi

The Examples of the Struggles Against Coal-fired Thermal Power Plants in the World and Turkey

Abstract: Coal-fired thermal power plants, besides their direct health effects that lead disorders, illnesses and early deaths among people living in the vicinity of the plant, cause indirect health effects such as injury, illness and death due to their contributions to global warming and climate changes. Coal-fired thermal power plants that the capital, with the desire for more profit, tries to build without taking into account their negative effects on public health, have been met with reaction both in the World and in Turkey. Active struggles against coal-fired thermal power plants have been carried out where a strong resistance could be organized by the conscious segments of society. The only way for people to protect their own health is organized struggle. As seen in this article through the examples of the struggles taken place around the World and in Turkey against coal-fired thermal power plants, it is obvious that the active struggle, which has been carried out resolutely leads to success.

Key words: coal-fired thermal power plant, environment, environment platforms, environmental struggle

Giriş

Bilimsel araştırmalar kömürlü termik santrallerin, yol açtığı kirlilikler yüzünden santralde çalışanlar ve çevresinde yaşayanlar başta olmak üzere toplumun geniş kesimlerinde rahatsızlıklara, hastalanmalara ve ölümlere yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır. Kömürlü termik santraller, santral çevresinde yaşayanlarda rahatsızlanmaya, hastalanmaya ve erken ölümlere yol açan doğrudan sağlık etkilerinin yanında; küresel ısınma ve iklim değişikliklerine katkıları nedeniyle yaralanma, hastalanma ve ölümler gibi dolaylı sağlık etkilerinin oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Termik santrallerin çevresinde yaşayanlarda sağlıkları en çok bozulmaya aday olan risk grupları çocuklar, yaşlılar, astım hastaları, süreğen tıkaçıcı akciğer hastalığı (KOA) olanlar ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük insanlar olarak saptanmaktadır (Pala, 2014).

Kömürlü termik santrallerin yol açtığı sağlık ve çevre sorunları ve bu sorunlara karşı toplumun tepkisi kamu yöneticilerinin -bir anlamda ister istemez- konuyu gündemlerine almayı giderek artan ölçüde zorunlu kılmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği kömürlü termik santrallerin hem doğrudan sağlık etkilerini, hem de iklim değişikliği ile ilgili dolaylı etkilerini yakından izlemektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde kömürlü termik santrallerden elektrik üretimi giderek düşürülmektedir; 1990'da %39 olan kömürlü termik santrallerin toplam elektrik üretimi içerisindeki payı 2010'da %24'e düşmüştür (HEAL, 2013).

Küresel ölçekte de kömürlü termik santrallerin azalmaya başladığı gözlenmektedir. Ocak 2016 ile Ocak 2017 arasında kömürlü termik santrallerle ilgili inşaat öncesi faaliyetlerde %48, inşaatı başlayanlarda

*Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı öğretim üyesi

Geliş Tarihi / Received : 14.04.2017

Kabul Tarihi / Accepted : 19.06.2017

%62, inşaatı sürenlerde %19 ve tamamlanmış projelerde %29 oranında gerileme yaşandı (**Shearer ve ark. 2017**).

Sermayenin daha fazla kâr elde etmek arzusuyla halk sağlığına olumsuz etkilerine aldırış etmeksizin kurmaya çalıştığı kömürlü termik santraller, hem dünyanın birçok yerinde hem de ülkemizde tepki ile karşılanmış; toplumun duyarlı kesimleri tarafından güçlü bir direnişin örgütlenebildiği yerlerde kömürlü termik santrallere karşı etkin bir mücadele yürütülmüştür. Bu yazıda kömürlü termik santrallere karşı yürütülen mücadelelerden örnekler yer verilecektir. Hem yürütülen bütün mücadelelerin herhangi bir kitap, dergi ya da gazetede kendine yer bulmamış olması, hem de bütün mücadelelerin bir dergi makalesinde ele alınmasının sınırlılıkları nedeniyle bu yazı kapsam ve içerik bakımından eksik kalacaktır. Eksikliklerin bundan sonraki yazılar ile giderilmesi uygun olacaktır.

Enerji gündelik yaşamın sürmesi için temel gereksinimlerden biri olmakla birlikte, aynı zamanda sermaye sınıfının daha fazla kâr elde etmek amacıyla kullandığı önemli araçlardan biridir. Bu nedenle, kömürlü termik santrallere karşı yürütülen mücadeleyi tek başına enerji üretiminin fosil yakıtlar yerine yenilenebilir kaynaklara yöneltilmesi olarak değil; aynı zamanda enerjinin doğru kullanımı ve enerji verimliliği üzerinden de tartışmak gerekir. Söz gelimi rüzgârda çamaşırları kurutmak rüzgâr enerjisi kullanımına gereksinime dayalı ve verimli bir örnektir. Ancak enerjinin akılcı ve verimli kullanımından bağımsız "daha fazla" enerji elde etmek için rüzgâr enerjisine yönelmek, anamalcı düzenin sürmesini desteklemenin yanı sıra rüzgâr santrallerinin yol açtığı çok sayıda kuşun ölümüne ve örneğin rüzgâr türbinlerinde kullanılan mıknatısların kilit bileşenleri olan, başta neodimyum ve disprosyum olmak üzere nadir toprak minerallerinin çıkarılması sırasındaki çevresel yıkıma seyirci olmak anlamına gelir. Bir diğer yenilenebilir enerji kaynağı olarak gösterilen güneş enerjisi üretiminde de bazı çevresel sorunlar mevcuttur. Enerji politikaları başlı başına bir yazının konusudur ve bu yazı kömürlü termik santrallere karşı yürütülen mücadeleler ile sınırlı olduğu için, enerji tercihleri ve bu tercihlerin yol açtığı sağlık ve çevre sorunlarına değinilmeyecektir.

Dünyada kömürlü termik santrallere karşı mücadele

Dünyanın birçok yerinde hem merkez hem de çevre kapitalist ülkelerde kömürlü termik santrallere karşı mücadeleler yürütüldüğü bilinmektedir.

ABD'de 2008 yılında, Chattahoochee Arkadaşları (Friends of the Chattahoochee) ve Sierra Kulübü (Sierra Club) tarafından açılan bir davada Georgia Devlet Mahkemesi karbondioksit sürümünü artıracakları gerekçesiyle kömür yakıtlı termik santralin yapımının durdurulmasına karar vermiştir (**Chemical ve Engineering News, 2008**). Uzun bir süredir ABD'de küresel ısınmaya karşı uğraş veren çevre gönüllüleri için bu karar önemli bir zafer niteliği taşımaktadır.

Sierra Kulübü, yaklaşık 2.9 milyon üyesi ve destekçisiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük çevre örgütüdür. Örgütün ABD'de temiz hava (Clean Air Act) ve temiz su (Clean Water Act) yasaları gibi halk sağlığı ve çevre sağlığını ilgilendiren yasaların çıkmasında etkisi olduğu bilinmektedir. Sierra Kulübü fosil yakıtlardan kurtulmak için ABD'de kömürlü termik santrallere karşı etkin bir mücadele yürütmektedir. Örgütün web sayfası Trump'ın ABD Başkanı seçilmesinin ardından "*Savaşa katıl, gezegenimizi Trump'tan koruyalım*" sloganı ile açılmaktadır (**Sierra Club web sayfası, 2017**).

Ekim 2011'de aralarında tıp birlikleri, tıbbi araştırma enstitüleri ve halk sağlığı kurumları da bulunan 500'ün üzerinde akademisyen ve uzmandan oluşan büyük bir grup Londra'da düzenledikleri toplantıda hükümetlere zararları azaltılmamış kömürlü termik santrallerin kurulmasına izin vermemelerini ve sağlık üzerine en zararlı etkileri olduğu bilinen linyitle çalışanlar başta olmak üzere aşamalı olarak kömürlü termik santrallerden vaz geçmeleri çağrısında bulunmuştur (**Godlee, F., 2011**).

ABD Başkanı Barack Obama, Haziran 2014'te küresel ısınma sorununa yol açan karbon emisyonlarını önemli ölçüde azaltmak amacıyla, termik santrallere yeni işleyiş kuralları getirecek bir plan açıklamıştır. Obama'nın açıkladığı plan, ülkedeki 1600 termik santralin yarattığı karbon kirliliğini, 2030 yılına kadar yüzde 30 oranında azaltmayı hedeflemekteydi (**BBC Türkçe, 2014**).

Obama'nın termik santrallerden kaynaklanan kirliliğe karşı yürüttüğü mücadele ABD'nin en yüksek mahkemesi tarafından Nisan 2014'te onaylanmıştır. Bu onay, Obama yönetiminin küresel ısınma ve karbon salınımlarının azaltılmasına karşı verdiği mücadelenin en büyük kazancı olarak nitelendirilmektedir. Ancak ABD'de doğalgaz fiyatının düşük olmasıyla birlikte Mahkeme tarafından verilen bu kararın sermaye kesimini yeni doğalgaz santralleri

kurmaya yöneltebileceği öngörülmektedir. Obama yönetiminin küresel ısınmaya karşı vermiş olduğu mücadelenin en sorunlu yanı, enerjiyi verimli kullanmak için etkili bir politikaya sahip olmaması ve enerji üretimini kâr maksimizasyonu alanı olmaktan uzaklaştıracak her hangi bir girişiminin olmamasıdır. Mahkeme kararının bir diğer önemli özelliği de, Ohio'da kurulması planlanan kömürlü termik santralin New York'tan yüzlerce kilometre uzakta olmasına karşın; New York kentinde hava kirliliğine yol açma olasılığının onaylanması olmuştur (**Bloomberg, 2014**).

Kömürlü termik santrallerin sınırlandırılmasıyla ilgili bir diğer önemli haber Çin'den gelmiştir. Pekin Belediye Çevre Koruma Bürosu'nun açıklamasına göre, Pekin'de 2020 sonuna kadar altı ana bölgede kömür kullanımının yasaklanması kararlaştırılmıştır. Bu, Çin'in başkentinde hava kirliliğine karşı yürütülen mücadelede en önemli kararlardan birini oluşturmaktadır. Söz konusu ilçeler, kömür ve kömür ile ilişkili ürünleri kullanmayı bırakacak, aynı zamanda kömür santralleri ve kömür tesisleri de kapatılacaktır. Resmi istatistiklere göre, 2012 yılında enerji üretiminin dörtte birini kömürden sağlayan Pekin'de, bu oranın 2017 yılında %10'un altına indirilmesi beklenmektedir (**Climatehome, 2014**).

Kuzey Polonya'da 1.6 GW enerji üretmesi planlanan Polnoc kömürlü termik santrali yerel sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen mücadele sonucunda mahkeme tarafından iptal edildi. Kurulması planlanan santralin çevresinde yaşayanlar Polonya'nın güneyinde toprak ve bitki örtüsünün kömür kirliliği nedeniyle hasar gördüğünü, bu santral inşa edilirse, ağır metaller yüzünden benzer bir kirliliğin kendi topraklarında da gözleneceğini belirttiler. Polnoc kararı bölgenin tarım, çevre ve turizm doğrultusunda gelişmesi için bir fırsat olarak değerlendirildi (**Climatehome, 2016**).

ABD'de Sierra Kulübü tarafından kömürün yerini temiz enerji kaynaklarının alması amacıyla bir kampanya yürütülmektedir. Kampanyanın temel hedefleri ABD'de bulunan 500 kömür yatağının üçte birinin 2020'ye kadar kapatılması, kapatılan yerler için temiz enerji çözümlerinin gündeme getirilmesi ve Appalacian Dağları gibi güzel görüntüleri ile ilgi çeken yerlerde kömürün yer altında bırakılması olarak açıklanmaktadır. Kampanya su kirliliği sorununa vurgu yapmakta ve su kirliliğinin %72'sinin kömürlü termik santrallerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır (**Yes to Life No to Mining web sayfası, 2017**).

Türkiye'de kömürlü termik santrallere karşı mücadele

Ülkemizde enerji üretiminde kömürlü termik santrallere yeniden ilgi gösterildiği son on beş yılda, bir yandan yeni santraller kurulmaya çalışırken, diğer yandan da ülkenin doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine birçok yerde bu santrallere karşı mücadeleler örgütlendi.

Türkiye, Hindistan ve Çin dışındaki ülkeler arasında, yeni kömür santrali yapımı açısından açık ara en büyük potansiyele sahip ülke olmasına karşın; kömürlü termik santral projelerinin karşısında duran, planlama aşamasında projeleri durduran ya da yavaşlatmış olan güçlü bir karşıt hareketin de örgütlendiği bir ülkedir. Bu harekete bağlı olarak, planlanan projelerin yalnızca %13'ü tüm lisanslarını alabilmiş durumdadır ve buna bağlı olarak Türkiye'deki projelerin nihai gerçekleşme oranının düşük olacağı ortadadır (**Shearer ve ark., 2017**).

Muğla'nın kömürlü termik santral karşıtı direnişi 30 yıl önce başladı. Gökova termik santrali karşıtı ilk eylem 1984'te Türkeri Köyü kadınları tarafından yapıldı. Kadınlar santral alanına hafriyat için gelen makinelerin önüne yatarak çalışmasını engellediler. Gökova'da herkesi harekete geçiren etkinlik ise 8 Mayıs 1993'te "Termik santraller mi? Sağlıklı çocuklar mı? Haydi Gökova'ya" sloganıyla Gökova körfezine yapılan çıkartmadır (**Kara, 2016**).

Global Yatırım Holding'e bağlı Galata Enerji Şirketi'nin Şırnak'ın Avgamasya köyünde kurmak istediği kömürlü termik santral projesi, binlerce kişinin katıldığı yürüyüşle protesto edildi. Eylem üniversite öğrencileri, sivil toplum kuruluşları ve Greenpeace Akdeniz tarafından da desteklendi. Şırnak Çevre Platformu, Şırnak'ta kurulmak istenen termik santrale karşı demokratik eylemlerini sürdüreceklerini açıkladı (**Greenpeace, 2014**).

Mersin, Adana ve Hatay üçgeninde toplam iki kömürlü termik santral enerji üretmekteyken, İskenderun körfezi başta olmak üzere Çukurova bölgesinde 16 adet termik santral planlandı. Bu bölgede başta Adana Barosu, Adana Çevre ve Tüketici Koruma Derneği ve İskenderun Çevre Koruma Derneği olmak üzere termik santrallere karşı etkin bir mücadele yürütülüyor. Bölgedeki en önemli kazanımlardan birisi, Fransız kamu şirketi Engie'nin bölgeye yapmak istediği termik santralin yatırımcıyla ve Fransız hükümetiyle yapılan görüşmeler sonucu iptal edilmesi oldu (**Hürriyet, 2015**).

Bartın Amasra'da Hattat Holding'in yapmak istediği Hema Termik Santraline karşı sivil bir inisiyatif olan Bartın Platformu mücadele ediyor. Daha önce 42 bin imzayla santrale itiraz dilekçesi veren Amasra halkı hemen ardından ÇED olumlu kararının iptali için rekor bir sayıya ulaşarak 2019 kişi ile dava açtı. Bu davacı sayısı, yerel çevre mücadelesi için bir rekor niteliği taşımaktadır (**Bianet, 2016**).

Çanakkale'de işletmede olan üç kömürlü termik santralin yanında, Lapseki, Biga ve Çan ilçelerinde lisans almış ve proje aşamasında olan dört adet daha santral bulunmaktadır. Çanakkale'nin Yenice ilçesine yapılmak istenen Çırpılar Termik Santraline karşı bölgede güçlü bir hukuksal mücadele yürütülmektedir. Santralin ÇED raporuna İda Dayanışma Derneği ve Kazdağı Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği'nin de aralarında olduğu ekoloji örgütlerinin yanı sıra, Temiz Hava Hakkı Platformu da itiraz etti. Yapılması planlanan termik santrale ayrıca Balıkesir Edremit Belediyesinden de tepki geldi. İda Dayanışma Derneği ve Kaz Dağları Çevre Platformu Çanakkale'ye yapılacak termik santralleri yakından takip ediyor ve etkin bir mücadele örgütlemek için uğraş veriyor.

Trakya'da Silivri – Çerkezköy ve Vize'deki iki bölgede yeni termik santral kurulması planlanıyor. Çevre düzeni planındaki (1/100.000) değişiklik ile iki bölgenin Enerji Üretim Alanı ilan edilmesi, Kuzey Ormanları Savunması tarafından tepkiyle karşılandı ve itiraz edildi (**KOS Medya, 2016**). Çerkezköy Belediye Başkanı ve Doğal Yaşamı Koruma Vakfı da çevre düzeni planı değişikliği ile enerji üretim alanları oluşturarak kömürlü termik santrallerin kurulmasına karşı çıkmaktadır.

Uluslararası ölçekte "kömürden çekilin" mesajını veren BreakFree 2016 kampanyasının Türkiye ayağı İzmir Aliağa'da çalışmakta olan termik santralin önünde gerçekleşti. Ege Çevre Platformu'nun yakından takip ettiği ve itiraz ettiği süreçte İzmir İli, Aliağa İlçesi'nde yapılması planlanan ENKA Termik Santralinin Çevresel Etki Değerlendirmesi raporu açılan dava sonucu iptal edilirken, yapılması planlanan İZDEMİR termik santraline karşı açılan davalar devam ediyor.

Türkiye'de kömürlü termik santrallere karşı en etkin mücadelelerden birisi Yeşil Gerze Çevre Platformu tarafından yürütüldü. Sinop'un Gerze ilçesinin Yaykıl köyünde Anadolu Grubu'nun kurmak istediği termik santrale karşı başlayan ve altı yıl süren direnişin sonunda, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın projenin

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) sürecini durdurmasıyla süreç halkın sağlık hakkı yararına 2015'te resmen sona erdi. Yeşil Gerze Çevre Platformu tarafından yürütülen kararlı ve örgütlü mücadele amacına ulaştı ve kömürlü termik santral projesi iptal edildi (**Şahin, 2015**).

Samsun Terme'de kurulması planlanan kömürlü termik santrale karşı, ilçede bulunan sivil toplum kuruluşlarının yaklaşık 90 üye ile temsil edildiği Terme Çevre Platformu (TERÇEP) kuruldu. Platform ile birlikte siyasi partiler, muhtarlar ve halk birlikte santralin yapılmaması için mücadele verdi, 14 ay gibi bir sürede yerel halk ÇED'i çöpe attı. ÇED sürecinin iptal edilmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na gönderilen 25 bin dilekçe olumlu sonuç verdi ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, termik santralle ilgili ÇED sürecini sonlandırdı (**Birgün, 2015**). Bakanlık tarafından gönderilen yazıda 1'inci İnceleme Değerlendirme Komisyonu Toplantısı'nda Terme Belediyesi tarafından termik santralin yapılmaması için sunulan gerekçeler nedeniyle ÇED sürecinin sonlandırıldığı belirtildi. Bu kararın ardından Terme Belediyesinin girişimleri ile ilçenin Gölyazı Gölardı bölgesi 'Amazon Tabiat Parkı' ilan edildi (**DHA, 2016**).

Kahramanmaraş'da, Afşin Elbistan A ve B termik santrallerinin dışında yeni bir termik santral daha yapılması için ÇED süreci başlatıldı. Elbistan'da yapılması planlanan 500 MW kurulu güce sahip kömür santralinin iklimi değiştireceği nedeniyle yapılan itirazları Bakanlık kabul etti. Çevresel Etki Değerlendirmesi için düzenlenen halkın katılımı toplantısı öncesinde 350 Ankara tarafından hazırlanan dilekçe yöre halkı ve Ankara, Bursa, İstanbul, Kocaeli gibi kentlerden insanların imzası ile Kahramanmaraş Çevre İl Müdürlüğüne iletildi. Yerel halk, itiraz dilekçesini toplantıda dile getirerek konunun ÇED sürecinde yer almasını sağladı. Bakanlık, projenin iklim değişikliğinin dikkate alınmaması, doğadan çekilecek suyun bölgede iklim felaketlerinin daha şiddetli yaşanmasına neden olacak olması, santral kaynaklı uçucu küllerin bölgede tarımı, doğal yaşamı ve insan yaşamını tehdit etmesi ve iklim değişikliği açısından telafisi mümkün olmayan zararlar doğuracak olması nedenleriyle iptal edilmesi istemine, yanıt yazısında yer verdi. İtiraz edilen konuların ÇED raporunda ayrıntılı olarak yer almasının sağlanacağı Bakanlık tarafından verilen yanıtta yer aldı. Böylelikle Türkiye'de iklim değişikliği açısından önemli olan azaltım, uyum ve doğa tahribatına dair üç önemli itiraz noktasının ÇED raporlarına girmesinin önü açıldı; bu gelişmenin ardından proje askıya alındı (**350Ankara, 2016**).

Amasya ili, Merzifon ve Suluova ilçesi sınırları içerisinde Soma Holding tarafından yapılmak istenen kömürlü termik santrale karşı kurulan Yeşil Suluova Platformu, projeye karşı mücadele yürütüyor. Platformda Suluova'dan, Merzifon'dan ve Amasya'dan 40'a yakın sivil toplum örgütü yer alıyor. Tohumculuk açısından elverişli olduğu bilinen ve tarımın öne çıktığı Suluova'da termik santralin kurulma olasılığı köylüleri tedirgin ediyor, çünkü santralin kurulması tarım ve hayvancılığın son bulmasına yol açabilir. Tarımda yaşanan kriz ve yanlış enerji politikaları nedeniyle zora düşen çiftçiler hükümet karşısında haklarını korumak için Tüm Köy Sen sendikasını kurmuş durumdadır. Sendika bir yandan diğer yerel mücadelelerle dayanışma içerisindeyken, aynı zamanda termik santrale karşı mücadele veriyor (**Kazaz, 2016**).

Türkiye'de kömürlü termik santral mücadelelerinden söz ederken Soma/Yırca'dan ve orada örgütlenen güçlü direnişten de söz etmek gerekir. 1981 yılında bir ünite ile üretime başlayan, 1992 yılında ise altıncı ünitesi de devreye giren Soma Termik santralinde yılda yaklaşık 8 milyon ton kömür yakılmaktadır. Manisa'nın Soma ilçesine bağlı Yırca köyünde, mevcut santrale yaklaşık 4 km uzaklıkta yeni bir termik santral kurmak için yaklaşık 7 bin zeytin ağacını yok eden Kolin şirketi, köylülerin güçlü direnişi ve yargıdan gelen iptal kararı üzerine Yırca'dan çekilmek zorunda kaldı.

Önemli bir termik santral mücadelesi de Bandırma'da yaşandı. AKP Hükümeti'nin eski Maliye Bakanlarından Kemal Unakıtan'ın oğluna ait AB Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından 2009 yılında ilçeye kurulması planlanan termik santrale karşı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun (EPDK) verdiği lisansın iptali amacıyla Bandırma Belediyesi tarafından Danıştay'da dava açıldı. İlçeye bağlı Dutlıman köyüne kurulması planlanan santral, kurulsaydı ilçe merkezindeki Levent Mahallesi'ne 750, Kayacık Mahallesi'ne ise 400 metre uzaklıkta olacaktı. Danıştay Belediye'nin başvurusunu yerinde buldu ve yürütmeyi durdurdu. Ancak birkaç yıl sonra Bahçepınar Enerji Üretim ve İnşaat A.Ş. tarafından bu kez ilçeye bağlı Şirinçavuş köyüne 1600 MW'lık ithal kömür santrali kurulması gündeme geldi. Bandırma'da yaşayanların yoğun tepkisi sonucunda projenin Çevresel Etki Değerlendirmesi süreci, proje hakkında olumlu veya olumsuz karar alınmadan sonlandırıldı. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, termik santral projesinin bölge için geçerli çevre düzeni planı hükümlerine uymaması ve ithal

kömüre dayalı olmasını sonlandırma gerekçesi olarak gösterdi (**Birgün, 2016**).

Bursa da kömürlü termik santrallere karşı mücadele yürütülen önemli illerden birisidir. İl sınırları içerisinde 1991 yılında faaliyete geçen Orhaneli kömürlü termik santrali bulunmaktadır. Orhaneli termik santrali çevresinde yaşayanların solunum işlevlerinde azalma olduğunun bilimsel bir araştırma ile ortaya çıkarılması, bölgeye yeni bir santral yapılması girişimlerine karşı mücadelede yararlanılan önemli bir kaynak olmuştur (**Pala ve ark., 2012**).

Orhaneli'nde yeni bir kömürlü santral yapılması girişimleri engellenmiş, ancak bu kez de Orhaneli'ne çok yakın bir uzaklıkta Keles Kozağacı'nda kömürlü bir termik santral yapılması gündeme gelmiştir (**DOĞADER, 2007**). Keles Kozağacı Vadisi'nde yapılması planlanan termik santral 2007 yılında TMMOB, Ekolojik Yaşam Derneği, Atatürkçü Düşünce Derneği, Marmara Çevre Platformu, Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği, Türkiye Çevre Platformu, CHP Bursa İl Başkanlığı ve Nilüfer Yerel Gündem 21 tarafından başlatılan, daha sonraki yıllarda Bursa Barosu ve Bursa Tabip Odası gibi örgütlerin de katılımıyla yürütülen etkin bir mücadele sonrasında 2014 yılında rafa kaldırılmıştır.

Bursa'nın Gemlik ilçesinde 2008 yılında kurulmak istenen kömürlü termik santrale karşı sivil toplum örgütleri, sendikalar ve meslek odası temsilcileri ile doğa ve çevre aktivistleri bir araya gelerek, doğa, çevre ve canlılar üzerinde büyük bir tehdit oluşturacak termik santralin yapımının yasal ve demokratik haklar kullanılarak engellenmesi kararını aldılar. Yürütülen kararlı mücadele sonrasında söz konusu santral projesi iptal edilmiştir.

Bursa'da bugün şehrin merkezinde, Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi'nde (DOSAB) yapılmak istenen kömürlü termik santrale karşı etkin bir mücadele yürütülmektedir.

Özel bir örnek olarak Bursa DOSAB mücadelesi

Hikâye 2014 yılının Haziran ayında Bursa'nın şehir merkezinde yer alan Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi'nde "Buhar ve Enerji Üretim Tesisi" adıyla kömürlü bir termik santralin planlanmış olduğunun ortaya çıkmasıyla başladı. DOSAB'ın şehir merkezine kömürlü bir termik santral yapmak üzere başvurduğunun duyulmasının hemen ardından, Bursa'da uzun yıllardır çevre mücadelesi veren Doğa-Der, Bursa Barosu, TMMOB ve Bursa Tabip Odası başta olmak üzere birçok meslek örgütü ve demokratik

kitle örgütü bir araya gelerek ortak mücadele kararı aldılar. Bir yandan etkin bir biçimde hemen mücadeleye başlanırken, diğer yandan da bu mücadelenin bir platform dayanışması içerisinde yürütülmesi kararlaştırıldı ve 17 Ekim 2014'te "DOSAB'ta Termik Santrale Hayır Platformu" kuruldu. Platform kısa sürede 100'ün üzerinde kurumsal üyeye ulaştı ve bazı siyasi partiler de ya Platform üyesi olarak ya da çalışmalarına destek vererek bu sürece katıldılar.

İlk olarak bir çalışma programı çıkartıldı. Bölgede yer alan mahalle muhtarlarının, site yöneticilerinin ve yerel derneklerin ziyaret edilmesi planlandı. Ardından her mahallede ve çağrılı olunan her bir sitede ya da dernekte termik santrallerin sağlık ve çevresel etkilerinin halka anlatılarak farkındalık yaratılması benimsendi.

Bu çalışmalarda kullanılmak üzere TMMOB ve Bursa Tabip Odası tarafından birer kitapçık hazırlandı ve çok sayıda basılarak halka yönelik toplantılarda dağıtılmaya başlandı.

Platformun oluşturulması ve gerçekleri halka anlatmaya başlamasının hemen ardından, DOSAB yönetimi güçlü bir medya propagandası yürütmek amacıyla Bursa'da yerel bir medya grubuyla anlaşta ve tesisin ne kadar güzel bir tesis olduğunu hatta kurulması halinde havayı nasıl temizleyeceğini (!) anlatmaya başladı. Hazırladığı bir kitapçığı söz konusu yerel gazete ile halka ücretsiz olarak dağıtmaya başladı.

Bunun üzerine Platform adına TMMOB Kimya Mühendisleri Odası Bursa Şubesi tarafından, DOSAB tarafından hazırlanan kitapçığı çürüten yeni bir kitapçık hazırlandı ve Bursa'nın en büyük yerel medya kuruluşunun desteğiyle halka dağıtıldı.

Bu mücadelenin öne çıkan taraflarından birisi yerel medya kuruluşları arasındaki rekabet ve mücadele olmuştur. Yerel bir medya grubu şehrin içerisine kurulması planlanan kömürlü termik santrali desteklemiş, bir diğer yerel medya grubu ise DOSAB'a kömürlü termik santral yapılmaması için yürütülen mücadeleye destek vermiştir. Açık olarak söylemek gerekirse, her iki grubun da tutumları kendi gruplarının çıkarlarına göre belirlenmiştir. DOSAB'ta termik santral kurulmasına karşı çıkan medya grubunun çevre duyarlılığı olduğu için böyle bir tutum aldığını söylemek olanaklı değildir.

Bu mücadele sırasında Bursa Halk Sağlığı Müdürlüğü'nün tutumunu da paylaşmak gerekir. Müdürlük ÇED başvuru aşamasında kömürlü

termik santral için önce olumlu görüş bildirmiştir. Ancak Platform'un farkındalık çalışmalarının ve kamuoyu tepkisinin etkisiyle birkaç ay sonra görüşünü değiştirmiş ve projeye ancak "Bir halk sağlığı anabilim dalından olumlu görüş alınması koşuluyla" olumlu görüş verilebileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine dönemin Valisi, ilk görüşünü değiştirmesi nedeniyle Halk Sağlığı Müdürünü görevden almış; vekâleten Halk Sağlığı Müdürü olarak görevlendirilen İl Sağlık Müdürü de bir halk sağlığı anabilim dalından görüş alınması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Ancak ne hikmetse (!) Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı yanı başlarında dururken, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu aracılığıyla önce Hacettepe Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nın kapısı çalınmış, oradan bu konuda görüş alınamayınca Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalında çalışan bir öğretim üyesinden "Olumlu görüş" alınarak ÇED raporuna eklenmiştir.

Bir yandan halka yönelik toplantılar sürerken, diğer yandan da ÇED sürecine müdahil olunmuş ve Platform üyeleri tarafından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na yanıtlanması istemiyle çok sayıda soru sorulmuştur. Mücadelenin başlamasından bu yana geçen sürede, her üç dönemde de (24., 25. ve 26. Dönem) CHP Bursa milletvekilleri ve 25. Dönem HDP Bursa milletvekili soru önergeleriyle ve bilgi isteme başvurularıyla sürecin yakın takipçisi olmuşlardır.

Taraflar gerek toplantılarda, gerekse de yerel medya aracılığıyla birbirlerini eleştirmeyi sürdürürken, Bursa Kent Konseyi 12 Eylül 2014'te tarafları bir araya getiren bir toplantı düzenledi. Ancak ilginç bir biçimde DOSAB yetkilileri ve taraftarları toplantı öncesinde salona alınırken Kent Konseyi yöneticileri tarafından konuşmacı olarak çağrılanlar dışında Platform üyelerinin salona alınmak istenmemesi gerginliğe yol açtı. Platformu temsilen çağrılan konuşmacılar Platform üyelerinin salona alınmaması halinde toplantıyı terk edeceklerini açıklayınca, Platform üyeleri de toplantıya katılabildi. Dört saat süren gergin bir toplantının ardından DOSAB yönetiminin ileri sürdüğü gerekçelerin bilimsel gerçekleri yansıtmadığı açık olarak ortaya çıktı.

Çok sayıda mahallede, sitede, dernekte vb. yerlerde toplantı düzenlendi. Bazen haftada bir, bazen haftada iki mahalle toplantısı ve buna ek olarak her hafta bir Platform toplantısı ile mücadele süreci yürütüldü. Bu arada mahalle pazarlarında, dükkânlarda, kahvehanelerde ve sokaklarda Platform tarafından

hazırlanan on binlerce el ilanı ve broşür dağıtıldı; imza kampanyaları düzenlendi.

Platformun halkın tepkisini örgütlediği en büyük eylem Bursa kent merkezinde 13 Aralık 2014'te düzenlenen yürüyüş ve miting oldu. Bursa'nın çevre eylemleri tarihinde en çok katılımın olduğu bu yürüyüş çok ses getirdi ve Bursa'da yaşayanların kent merkezinde yapılmak istenen kömürlü bir termik santrale karşı mücadele kararlılıklarını açık olarak ortaya koydu.

Yürüyüşten on gün sonra 23 Aralık 2014'te Ankara'da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda gerçekleştirilen ÇED İnceleme ve Değerlendirme Kurulu toplantısına katılarak kömürlü termik santralin olası çevresel ve sağlıkla ilgili sakıncaları Kurul'a iletildi. Ardından Bakanlık önünde bir basın açıklaması yapıldı.

Bir yandan mahalle toplantıları sürerken, diğer yandan da 22 Ocak 2015'te Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü'nün ÇED dosyasına olumlu görüş vermesini protesto etmek amacıyla İl Müdürlüğü'ne doğru kitlesel bir yürüyüş yapıldı ve siyah çelenk bırakıldı.

DOSAB Kömürlü Termik Santral Projesi ile ilgili olarak hazırlanan Mart 2015 tarihli Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu teknik ve bilimsel eksikliklerine ve mevzuata/planlara aykırılıklarına rağmen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ÇED İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu tarafından yeterli bulunarak 01.04.2015 günü itibarıyla "Nihai ÇED Raporu" olarak kabul edildi. Bunun üzerine kent çeşitli noktalarında itiraz dilekçesi standları açıldı ve toplanan on bin imza 10 Nisan 2015'te Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'ne kalabalık bir heyetle birlikte teslim edildi.

Bu arada Bursa'dan milletvekili adayı olan Sağlık Bakanı Dr.Müezzinoğlu Platform tarafından DOSAB Kömürlü Termik Santralına ilişkin görüşlerini açıklamaya davet edildi. Tahmin edilebileceği gibi Bakan bu davete yanıt vermedi.

Platformun bütün itirazlarına rağmen 25 Temmuz 2015'te ÇED Raporu Bakanlık tarafından onaylandı. Böylece Platform tarafından yürütülen örgütsel mücadeleye hukuksal mücadele de eklenmiş oldu.

Hukuksal mücadele ile ilgili bilgi vermeden önce, Platform tarafından bir yandan da işçi filmleri fes-

tivali etkinliği, futbol turnuvası, Osmangazi Belediye Meclis toplantısına katılım, bisikletlerle protesto gibi çok sayıda etkinliğin ısrarla sürdürüldüğünü ekleyelim.

Platform hukuk mücadelesini 25 Ağustos 2015'de açtığı dava ile başlattı. Aralarında Bursa Barosu, Bursa Tabip Odası, TMMOB içerisinde yer alan odalar, Bursa Eczacı Odası, Doğa-Der, Ekoloji Kolektifi Derneği, yurttaşlar ve üç CHP Bursa milletvekilinin olduğu toplam 27 kişi/kuruluş Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından verilen "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" kararının öncelikle yürütmesinin durdurulması ve iptali istemiyle davayı açtı. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği ve Türk Toraks Derneği de davaya müdahil olarak katılma kararı aldı.

Bursa 2. İdare Mahkemesi'nde görülen davada, Mahkeme Heyeti Mahallinde keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırıldıktan sonra bu konuda yeniden bir karar verilinceye kadar yürütmenin durdurulmasını 19.10.2015 tarihinde oy birliği ile karar verdi.

Mahkeme yürütmeyi durdurma kararıyla birlikte mahallinde keşif ve bilirkişi incelemesi yapılmasına da karar verdi. Mahkeme tarafından dördü Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden (Şehir ve Planlama Bölümü, Çevre Mühendisliği Bölümü, Jeoloji Mühendisliği Bölümü ve İnşaat Mühendisliği Bölümü) ve biri Ankara Üniversitesi'nden (Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü) olmak üzere beş kişilik bir bilirkişi heyeti belirlendi. Anılan bilirkişi heyetinin katılımı ile 11 Ocak 2016 tarihinde keşif ve bilirkişi incelemesi gerçekleştirildi.

Platform Bilirkişi Heyeti içerisinde bir halk sağlığı uzmanının olmaması nedeniyle Mahkemeye itiraz etti ve bir halk sağlığı uzmanının da bilirkişi olarak görevlendirilmesini istedi. Ancak bu istek kabul edilmedi.

Bilirkişi Heyeti araştırma ve incelemelerinin ardından ortak raporunu Mahkemeye sundu. Bilirkişi Heyeti'nin ortak raporunu değerlendiren Mahkeme Heyeti 11 Mart 2016 tarihinde bir kez daha oy birliği ile yürütmenin durdurulmasına karar verdi. Kararın sonuç bölümü şöyledir: "*ÇED Raporunda tespit edilen eksiklikler ve hukuka aykırılıklar dikkate alındığında, söz konusu ÇED Olumlu Kararının, uygulanması halinde, gerek tesisin yatırım maliyetleri gerekse çevreye etkileri bakımından, tüm taraflar ve kent için telafisi güç ve imkânsız zararlara yol açabileceği sonucuna varılmıştır. Açıklanan nedenlerle açıkça hukuka aykırı olan ve uygulanması halinde telafisi*

güç zarar doğuracağı sonucuna varılan dava konusu ÇED Olumlu Kararının, 2577 sayılı Yasanın 27. maddesi uyarınca teminat aranmaksızın, dava sonuna kadar YÜRÜTMESİNİN DURDURULMASI'na 2577 sayılı Yasa'nın 20/A maddesi uyarınca 11/03/2016 tarihinde oybirliğiyle karar verildi."

Yürütmenin durdurulması Bursa'da toplum tarafından büyük bir sevinçle karşılandı ve iptal davasının sonucu beklenmeye başlandı. Mahkeme 5 Mayıs 2016 tarihinde "Çevresel Etki Değerlendirme Olumlu" kararında hukuka uyarlık bulunmadığı sonucuna vararak sonucu itibarıyla oybirliği, iptal gerekçesi yönünden ise oyçokluğuyla iptal kararını verdi.

Kararda ilginç olan, Mahkeme Heyeti'nde yer alan tüm üyelerin iptal kararına katılması, bir üyenin ise iptal edilme gerekçelerine özellikle çevre ve sağlıkla ilgili etkilerin eklenmesini istemesi oldu. Gerekçe için azlık oyu kullanan üyenin dile getirdiği ve eklenmesini istediği gerekçeler şöyledir: *"Termik santrallerin bir kentin silüetini, yaşam biçimini, kentin gelişim seyrini, ilerideki yatırım olanaklarını olumlu ve olumsuz olmak üzere bir çok açıdan etkileyeceği ve değiştireceği açık olup, bu tür yatırımların çevreye, doğal yaşama, insan sağlığına zarar verecek etkilerinin olduğu muhakkaktır. Bu nedenlerle, temel insan hakları, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde belirtilen ilke, esas ve kriterlerin, ulusal mevzuatımızda yer alan düzenlemelerin her adımda göz önünde bulundurulması zorunluluğu bulunmaktadır."*

DOSAB'ta şehrin içine yapılmak istenen kömürlü termik santralin Mahkeme tarafından oy birliği ile iptal edilmesi Bursa'da büyük bir sevinçle yol açtı. *"Bursa birleşti DOSAB kaybetti"* pankartları başta kent merkezi ve DOSAB çevresindeki mahalleleri süslerken, ilk önce Valiliğin hemen bitişiğinde Heykel semtinde, ikinci olarak DOSAB'a yakın mahallelerden Panayır'da ve son olarak da Bursa Akademik Odalar Yerleşkesinde kutlama toplantıları düzenlendi.

Özetlemek gerekirse, şehrin merkezine kurulmak istenen kömürlü bir termik santrale karşı mücadele dayanışma ve kararlılıkla kazanıldı. Bir kez daha gösterildi ki halka rağmen -sermaye sahipleri her ne kadar politikacıları avuçları içerisine almış olsalar da- bir şey yapılamaz!

Ancak halkın büyük tepkisine ve Mahkeme'nin iptal kararına rağmen DOSAB patronları kömürlü termik santrali kurmakta ısrarcı davrandılar ve yeni

ÇED raporunu Temmuz 2016'da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na sundular. Bakanlık da hiç zaman kaybetmeden aynı ay içerisinde 2. ÇED Raporu'nu onayladı. DOSAB'ta Termik Santrale Hayır Platformu 2. ÇED Raporu'na karşı da etkin bir mücadele yürütmek üzere yürütmeyi durdurma ve iptal davasını Ekim 2016'da açtı; dava hâlen sürmektedir.

Sonuç yerine

Kömürle çalışan termik santrallerin kurulması girişimleri, sermaye sınıfı tarafından "enerjinin daha ucuza mal edilmesi" ve böylece "Türkiye'nin cari açığının kapatılmasına katkı" başlıklarıyla tartışmaya açılmaktadır. Sermaye sınıfının halkın sağlığı umurunda değildir. Tek amacı ne pahasına olursa olsun daha fazla kâr etmektir. Oysa kömürlü termik santrallerin ölümlere ve hastalanmaya yol açan çok ciddi sağlık etkileri ve bu etkiler yüzünden oluşan doğrudan ve dolaylı maliyetler söz konusudur. Bu maliyetler halkın ve sosyal güvenlik sisteminin sırtına yüklendiği için, patronların umurunda değildir. Ne yazık ki, Hükümet, bu tartışmada halkın yanında değil, sermaye sınıfının yanında yer almakta, mevcut kömürlü termik santrallerin başta linyitle çalışanlar olmak üzere zararlarının azaltılmasına yönelik her hangi bir eylem planını yürürlüğe koymakta, yeni kömürlü termik santrallerin kurulmasına da izin vermektedir.

Halkın, kendi sağlığını korumak için tek çıkar yolu örgütlü mücadeledir ve bu yazıda bazı örneklerine değinildiği gibi; kararlılıkla yürütülen etkin mücadelelerin başarı ile sonuçlandığı ortadadır.

"Sağlıklı yaşamak" en temel insan hakkı ise, bu hakkın hayata geçmesinin sağlanabilmesi için toplumun bütün kesimlerinin dayanışma içinde öncelikle enerjinin verimli kullanılması için girişimde bulunması, yenilenebilir enerji kaynaklarının gereksinim duyulan enerjinin sağlanmasındaki payının artırılmasını talep etmesi ve yeni kömürlü termik santrallerin yapımına karşı çıkması gerekmektedir.

Teşekkür

Bu yazının hazırlanmasına katkıda bulunan Buket Atlı, Funda Gacal, Vijoleta Gordeljevic, Önder Algedik, Caner Gökbayrak ve Deniz Bayram'a teşekkür ederim.

Kaynaklar

350Ankara (2016) *İtirazlarımız sonrası Bakanlık: ÇED'de İklim Değişikliği Ayrıntılı Yer Alacaktır! Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <https://350ankara.org/itirazlarimiz-sonrasi-bakanlik-cedde-iklim-degisikligi-ayrintili-yer-alacaktır/>.*

- BBC Türkçe** (2014) Obama'dan termik santrallere kısıtlama planı. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/06/140602_obama_komur_plan.shtml.
- Bianet** (2016) Amasra'da Rekor: Termik Santrale Karşı 2019 Kişi Dava Açtı. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://bianet.org/bianet/toplum/180503-amasra-da-rekor-termik-santrale-karsi-2019-kisi-dava-acti>.
- Birgün** (2015) ÇED'in iptal edildiği tarihi, kurtuluş günü olarak ilan ettiler. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.birgun.net/haber-detay/ced-in-iptal-edildiği-tarihi-kurtulus-gunu-olarak-ilan-ettiler-94846.html>.
- Birgün** (2016) Bandırma termik projesi başlamadan bitti. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.birgun.net/haber-detay/bandirma-termik-projesi-baslamadan-bitti-101228.html>.
- Bloomberg** (2014) The Supreme Court Dims the Lights on Coal Power. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-04-29/the-supreme-courts-epa-ruling-dims-the-lights-on-coal-power-plants>.
- Godlee, F.** (2011) How on earth do we combat climate change? *BMJ*, 343:d6789.
- Chemical & Engineering News** (2008). Court blocks coal-fired power plant, 86(27):19.
- Climatehome** (2014) Beijing to ban coal use by 2020 – Xinhua. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.rtcc.org/2014/08/05/beijing-to-ban-coal-use-by-2020/>.
- Climatehome** (2016) Court blocks Polish coal plant, in victory for campaigners. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.climatechangenews.com/2016/12/06/court-blocks-polish-coal-plant-in-victory-for-campaigners/>.
- DHA** (2016) Engel olmasa termik santral olacaktı, tabiat parkı ilan edildi. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, http://www.dha.com.tr/engel-olmasa-termik-santral-olacakti-tabiat-parki-ilan-edildi_1358833.html.
- DOĞADER** (2007) Keles Kozağacı Vadisinde Termik Santrale Tepki Büyük. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://dogader.org/index.php/bilgi/125-keles-koza-vadisinde-termik-santrale-tepki-b>.
- Greenpeace** (2014) Şirnaklılardan Enerji Bakanı'na Mesaj Var: "Kömür Temiz Değildir." Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/sirnaklilardan-enerji-bakanina-mesaj-020214/>.
- HEAL** (2013) The Unpaid Health Bill, How coal power plants make us sick, A report from the Health and Environment Alliance. Erişim Tarihi 10 Nisan 2017, <http://www.env-health.org/resources/projects/unpaid-health-bill/>.
- Hürriyet** (2015) Protestolar Hollanda'ya kadar uzandı, Fransız Engie termik yatırımını iptal etti. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/protestolar-hollanda-kadar-uzandi-fransiz-engie-termik-yatirimini-iptal-etti-40003809>.
- Kara, Ö.** (2016) İçinde: Gözde Kazaz, Özgecan Kara (Ed.) Türkiye'nin kömür hikâyeleri, İstanbul: Yeşil Düşünce Derneği.
- Kazaz, G.** (2016) Kömürün izinde – Yeni Çeltik. İçinde: Gözde Kazaz, Özgecan Kara (Ed.) Türkiye'nin kömür hikâyeleri.
- KOS Medya** (2016) Çerkezköylüleri, "termik santrale hayır" diyor. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.kuzeyormanlari.org/2016/12/12/cerkezkoyluler-termik-santrale-hayir-diyor/>.
- Pala, K., Turkkan, A., Gercek, H., Osman, E, Aytekin, H.** (2012) Evaluation of Respiratory Functions of Residents Around the Orhaneli Thermal Power Plant in Turkey. *Asia-Pacific Journal of Public Health* 24(1): 48-57.
- Pala, K.** (2014) Kömürlü Termik Santrallerin Sağlık Etkileri, Bursa Tabip Odası yayını, Bursa.
- Shearer, C., Ghio, N, Myllyvirta, L, Yu, A, Nace, T.** (2017) Yükseliş ve Çöküş 2017, Küresel kömürlü termik santral kapasitesi takip ve izleme, Coalswarm, Sierra Club, Greenpeace. Erişim Tarihi 10 Nisan 2017, http://endcoal.org/wp-content/uploads/2017/03/BoomAndBust_2017_Turkish_Final.pdf.
- Sierra Club** (2017). Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.sierraclub.org/>
- Şahin, Ş.** (2015) Gerze'de Termik Santrali Nasıl Yaptırmadık! Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://bianet.org/biamag/toplum/162960-gerze-de-termik-santrali-nasil-yaptirmadik>
- Yes to Life No to Mining web sayfası** (2017) Beyond Coal. Erişim Tarihi 14 Nisan 2017, <http://www.yestolifenotomining.org/campaigns-coal/>.